

EDWARD MALISZEWSKI.

PRZEWODNIK

po

Gubernji Wileńskiej.

ZARYS STATYSTYCZNO-OPISOWY.

(Z mapką).

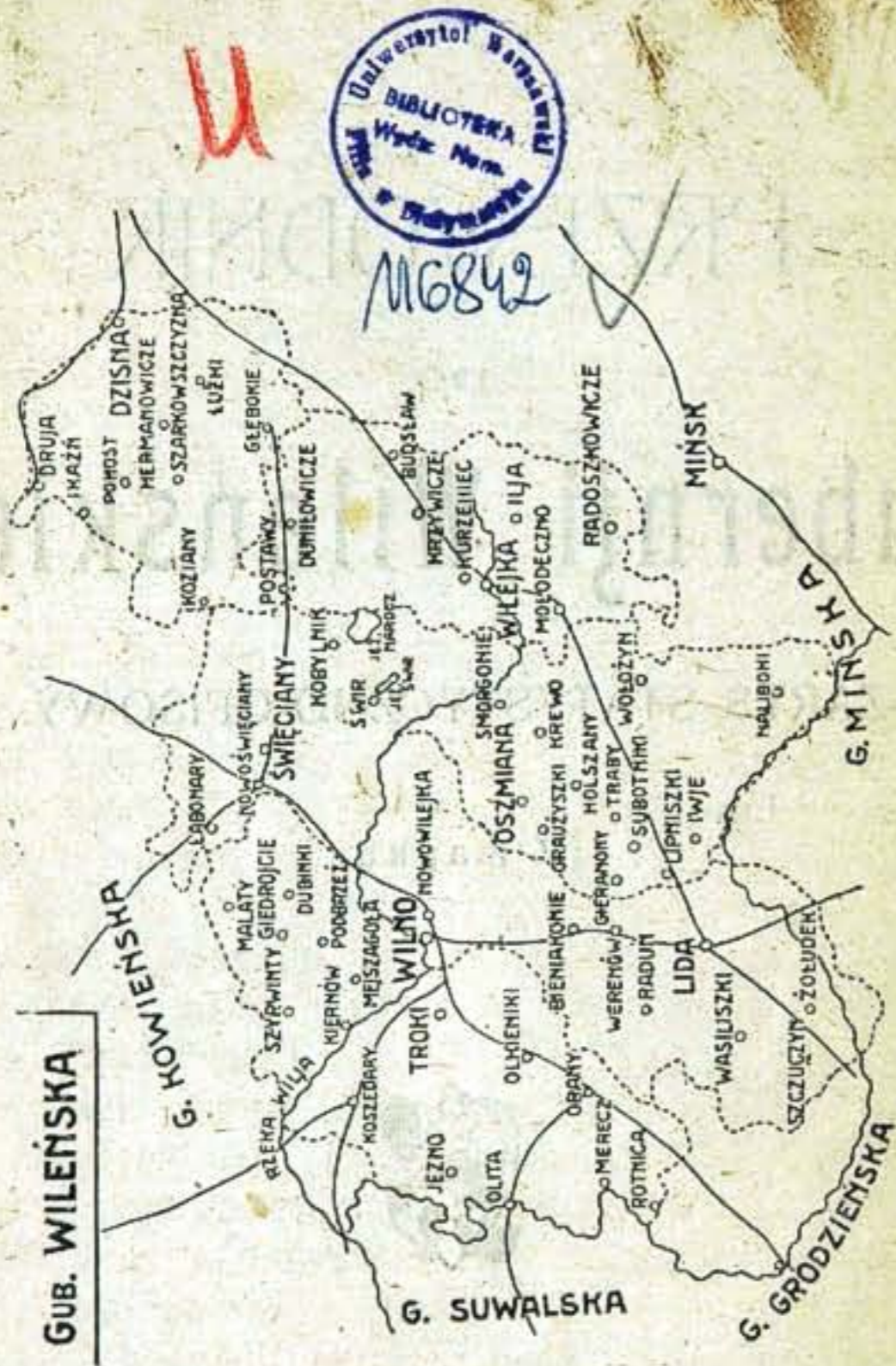

WYDAWNICTWO STRAŻY KRESOWEJ

Warszawa, Długa 50, pokój 414.

DRUKARNIA P. AMBROZIEWICZA, — WARSZAWA, JASNA № 8.

1919.

Gubernja Wileńska.

Zarys statystyczno-opisowy.

CZĘŚĆ OGÓLNA.

Gub. wileńska tworzy główny ośrodek ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na jej obszarze mieści się najwięcej miejscowości, mających związek z historją Litwy zarówno pogańskiej, jak i związanej później węzłami unji z Polską. Na jej terenie stykają się również ze sobą bezpośrednio trzy główne narodowości kraju: Polacy, Litwini i Białorusini. Stąd płynie to znaczenie, jakie przejścia tej części kraju miały zawsze i mieć zapewne będą nadal wobec losów całej Litwy.

Za czasów Rzeczypospolitej obszar, objęty później granicami gub. wileńskiej, wchodził w skład trzech województw: wileńskiego, trockiego i połockiego. Częściowo nawet — południowemi swemi skrawkami — zahaczał o dwa jeszcze inne województwa: mińskie i nowogródzkie. Dostał się on pod władzę Rosji podczas drugiego i trzeciego rozbioru Polski, a więc w r. 1793 i 1795. Gub. wileńska, utworzona w 1795 r. w składzie 11 powiatów, obejmowała wówczas tylko cztery powiaty późniejszego, ustalonego na dłużej, obszaru tej gubernji, nadto zaś całą późniejszą gub. kowieńską. We dwa lata później połączono ją w jedną całość z gub. słonimską pod mianem gub. litew-

skiej; w r. 1801 podzielono ją znów, przywracając granice poprzednie, wreszcie w r. 1842 odłączono od niej tworzoną wówczas gub. kowieńską, a natomiast przyłączono pow. lidzki z gub. grodzieńskiej oraz pow. wilejski i dziśnieński z gub. mińskiej. W tych granicach przetrwała gub. wileńska aż do obecnego wielkiego kataklizmu dziejowego, podzielona na siedem powiatów: wileński, dziśnieński, lidzki, oszmiański, święciański, trocki i wilejski.

Gub. wileńska tworzy część wielkiej wyżyny litewskiej. Przeciętne jej wzniesienie nad poziom morza wynosi 200 metrów. Wszystkie wody należą tu do zlewiska morza Bałtyckiego. Główną arterję wodną tworzy Niemen, odgraniczający częściowo gubernję od południa i całkowicie od zachodu. Główny dopływ tej rzeki, Wilja, przeznacza na długości 597 wiorst cały niemal obszar gubernji, mianowicie powiaty: wilejski, oszmiański, święciański, wileński i trocki. Z mniejszych dopływów Niemna wymienić należy: Berezynę w pow. oszmiańskim i Mereczankę w pow. trockim. Od wschodu odgranicza gubernję rzeka Dźwina, która tu przyjmuje większy dopływ — Dzisiejkę.

Jeziór w gubernji jest przeszło 400; niektóre z nich są bardzo rozległe, jak np. Narocz—82 klm. kw., Świr—20 klm. kw., Miastro—14 klm. kw., wszystkie w pow. święciańskim.

Powierzchnia gubernji wynosi 41.981 klm. kw. Według „Statist. Jeżeg.“ na r. 1912, po odtrąceniu wcale znacznych tutaj obszarów wodnych, jest w gub. 3.177.772 dziesięcin, z czego 48.2% własności prywatnej, 40.3% ziemi nadziałowej włościańskiej i 11.5% rządowej i publicznej.

Gruntów nadziałowych jest w gub. 1.278.675 dzies., z tego 3% gospodarstw do 5 dzies., 31% od 5 do 10 dzies., 65% powyżej 10 dzies. Przeciętnie na jedno gospodarstwo włościańskie przypada 13.5 dzies.

Własność prywatna obejmuje 1.532.794 dzies., w tem 1.519.301 dzies. własności osobistej i 13.493 dzies. towarzystw i spółek. Z pośród własności prywatnej osobi-

stej do szlachty należy 1.244.543 dzies., do włościan 170.947 dzies., do kupców 53.581 dzies., do mieszczan 43.291 dzies. i do duchownych 5.130 dzies.

Wreszcie własności rządowej i publicznej jest 366.291 dzies., w tem 338.269 dzies. rządu, 15.649 dzies. cerkwi, 1.408 dzies. klasztorów praw., 10.406 dzies. miast i 559 dzies. innych.

Cechą charakterystyczną własności ziemskiej w gub. wileńskiej jest ogromna obfitość drobnych folwarczków, osad, zaścianków, które gęstą siecią pokrywają zwłaszcza powiaty: wileński, lidzki i oszmiański. Wśród tej kategorii drobnych posiadaczy przywiązanie do ziemi jest szczególnie silne, trwa ona też wciąż na miejscu pomimo wszelkich burz dziejowych, pomimo stosowania do niej w ciągu paru pokoleń przez rząd rosyjski ograniczeń i prześladowań.

Stosowana przez Rosję polityka gwałtu i przemocy musiała jednak bądźco bądź wywołać poważniejsze zmiany w układzie narodowościowym właścicieli ziemskich na Litwie. Zwłaszcza wśród średniej i wielkiej własności zmiany te zaznaczyły się już wybitnie. W r. 1864 statystyka urzędowa wykazała w obrębie gub. wileńskiej 3.705 większych właścicieli ziemskich Polaków, mających 1.581.110 dzies., a tylko 144 nie Polaków, mających 146.897 dzies. Ostatnie zaś obliczenie z r. 1909 wykazało: 1.124.122 dzies. czyli 60.3% w ręku Polaków. Obszar ten oszacowany był na 25.480.019 rubli.

Konfiskaty i sprzedaże przymusowe wyrządziły znaczne szczyby w polskim stanie posiadania. Po r. 1831 skonf. Ogińskim — Jewje, Strawienniki, Kronie; Pocijom — Kietowiszki; Pacom — Różankę; Przeździeckim — Smorgonie, Wojstom; Radziszewskim — Bujwidze, Ilję. Po r. 1863 skonf. tu znów znaczną liczbę majątków, m. in. Oskierków, Giedrojciów, Czechowiczów, Obrapalskich, Konoplańskich i w. in., a 113 majątków wystawiono ponadto

na sprzedaż przymusową. Kontrybucja, płacona po ostatnim powstaniu przez ziemiaństwo polskie w ciągu lat 30, wynosiła tu 204.700 rubli rocznie.

Według danych departamentu leśnego było w r. 1912 w gubernji 921.966 dzies. lasów, z czego 259.923 dzies. rządowych, 767 dzies. cerkwi i miast, 18.252 dzies. włościan nadz. i 643.024 dzies. własności prywatnej.

Zasiewów było w r. 1910: pszenicy 15 tys. dzies., żyta 462 tys. dzies., jęczmienia 93 tys. dzies., owsa 208 tys. dzies., hreczki 32 tys. dzies., grochu 34 tys. dzies., kartofli 111 tys. dzies., lnu 18 tys. dzies., konopi 2 tys. dzies.

Zwierząt domowych było w r. 1910 w gubernji: 260 tys. koni, 701 tys. bydła, 547 tys. owiec, 4 tys. kóz, 452 tys. świń. Na 100 mieszkańców wypadło: 14 koni, 37 sztuk bydła, 29 owiec i 24 świń.

Przemysł rolny reprezentowany był głównie przez gorzelnictwo. W r. 1912 było tu 102 gorzelni.

Ludność gubernji składała się w r. 1912 z 1.989.900 głów (47 na klm. kw.). Według wyznań było wtedy: 58% katolików, 27% prawosławnych i 12% żydów. Stolica gubernji i całego kraju, Wilno, wraz z rozległą okolicą ma zupełnie polski charakter. Litwini zamieszkują pograniczne, zachodnie i północne parafje w powiatach: trockim, wileńskim i święciańskim. Białorusini przeważają w powiatach dziśnieńskim i wilejskim. Natomiast w pow.: wileńskim, lidzkim i oszmiańskim oraz niektórych rozległych okolicach pow. trockiego i święciańskiego najliczniejszy jest żywioł polski. Według przypuszczalnych obliczeń jest w gubernji 49.1% Polaków, 14.7% Litwinów, 21.7% Białorusinów oraz 11.9% żydów. Tatarzy rozsiani są sporadycznie w rozmaitych powiatach. Rosjanie tworzyli tu wyłącznie napływowy żywioł urzędniczy.

W gubernji jest 7 miast powiatowych, 186 miasteczek i 12.551 wsi.

POWIAT WILEŃSKI.

Obszar 6.196 klm. kw. Ludność w 1912 r.—460.000 głów (74 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być: 65% katolików, 11% prawosławnych i 21% żydów. Ludność powiatu w trzech-czwartych jest polską. Ludność litewska, przemieszana z polską, mieszka tylko w północnym skrawku powiatu, na pograniczu z pow. wilkomierskim. Z ogólnej przestrzeni 473.368 dzies. do rządu należy 38.009 dzies. (w tem 29.306 dzies. lasu), do włościan nadz. 179.670 dzies. i do własności prywatnej 251.183 dzies. (53 majątki ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 40 miasteczek i 36 parafij katolickich poza Wilnem.

Wilno, miasto gubernjalne, dawniej stolica Wielkiego Księstwa Litewskiego, i dziś posiadająca dominujące znaczenie w życiu całego kraju, leży przy ujściu Wilejki do Wilji, w kotlinie, otoczonej malowniczymi, pięknie zalesionymi wzgórzami. Odległość od Warszawy wynosi 385 w., od Kowna 97 w., od Mińska 173 w., od Petersburga zaś 658 w. Już prawdopodobnie w X wieku naszej ery istniała tu osada litewska na górze Bakszta. W XIII w. książę litewski, Swintorog, naciskany przez Krzyżaków, przeniósł tu z nad Dubissy „ogień wieczny“, budując jednocześnie na miejscu dzisiejszego placu Katedralnego świątynię Perkuna. Gród warowny założył tu dopiero Gedymin. Z przeniesieniem przezeń stolicy Litwy nad Wilję łączy się piękna znana legenda. Miasto odtąd rosło szybko, dochodząc do prawdziwego rozkwitu za Zygmunta Augusta, który z upodobaniem przemieszkiwał tu w zamku dolnym, dziś już nieistniejącym, u stóp góry Zamkowej. Niesłychaną klęską dla Wilna było zdobycie miasta w r. 1655 przez wojska moskiewskie, które w jednym dniu wymordowały dziesięć tysięcy mieszkańców i wszczęły pożar, trwający ośm dni. Dopiero w r. 1660 hetman Pac odzyskał Wilno, z którego zostały smutne tylko szczątki.

Miasto odbudowało się głównie w okresie panowania Jana Sobieskiego, stąd też wszystkie niemal kościoły wileńskie noszą cechy panującego wówczas w budownictwie stylu barokowego. Jako stolica W. Ks. Litewskiego, tworzyło wciąż Wilno najpoważniejszy ośrodek życia politycznego i kulturalnego dla całego rozległego kraju. W XVIII wieku istniały tu kolegia jezuitów i pijarów, powstało słynne obserwatorium astronomiczne, a w r. 1785 stały teatr polski. Przeciwno rozbiorowi kraju zaprotestowało Wilno żywiołowym wybuchem zbrojnym pod wodzą Jakóba Jasińskiego, który w kwietniu 1794 r. na czele 400 przysiężonych wziął do niewoli przeszło tysiąc Rosjan z ich wodzem naczelnym, dając hasło powstania na całej Litwie. W późniejszym okresie, po zagarnięciu kraju przez Rosję, ogromne znaczenie dla Wilna miało objęcie w r. 1803 zarządu nad okręgiem naukowym wileńskim przez ks. Adama Czartoryskiego i jednoczesne przekształcenie dawnej Szkoły Głównej, założonej jeszcze przez jezuitów, na uniwersytet, który ściągając tu zaczął młodzież z całej Litwy i Rusi, przyczyniając się do powstania całego szeregu stowarzyszeń naukowych oraz słynnego Związku filaretów wśród młodzieży, upamiętnionego udziałem Adama Mickiewicza. Ciężkie i smutne były dzieje miasta w ciągu stu z górą lat niewoli rosyjskiej. Wilno brało żywy udział w ruchach narodowych z r. 1812, 1831 i 1863, placąc za przywiązanie do wspólnej sprawy krwią lub wygnaniem najlepszych swoich synów. W r. 1831 młodzież akademicka wzięła masowy udział w rewolucji, poczem uniwersytet w r. 1832 został zamknięty. W kilka lat później, w r. 1838, było Wilno jednym z głównych ognisk spisku Szymona Konarskiego, rozstrzelanego tu w końcu na Pohulance; rok 1848—upamiętnił się podobnym spiskiem braci Dalewskich. Najtrwalej jednak zapisał się w dziejach Wilna r. 1863, kiedy uczucia patriotyczne mieszkańców stolicy wzniosły się do poziomu najwyższego bohaterstwa. Przepelnione były

wówczas wszystkie stałe i przygodne więzienia, dziesiątki tysięcy najdzielniejszej młodzieży popędzono stąd na Sybir, a wśród licznych egzekucji na placu Łukiskim najsilniej wżarła się w pamięć ogółu śmierć męczeńska Zygmunta Sierakowskiego i Konstantego Kalinowskiego, dwóch najwybitniejszych kierowników powstania litewskiego. Władze rosyjskie w ciągu ostatniego zwłaszcza półwiecza użyły wszelkich wysiłków, aby nadać Wilnu przynajmniej zewnętrzny pokost rosyjski, — udało im się to jednak tylko w małym stopniu. Przed stu laty miało Wilno tylko jedną cerkiew prawosławną Św. Ducha oraz jeden kościół unicki z klasztorem bazylianów, a 26 kościołów katolickich. Ostatnio przed wojną było już tylko 18 kościołów, a za to 18 cerkwi, oprócz bowiem nowozbudowanych świątyń prawosławnych zabrano na cerkwie dawne kościoły: Św. Kazimierza (w r. 1838), wizytek (1864 r.), Św. Trójcy, augustjanów, franciszkanów i Pana Jezusa na Antokolu. Nadto kościół Św. Michała zamknięto zupełnie, a kościół Św. Ignacego przerobiono na klub oficerski. Nazwy ulic przechrzczono na rosyjskie. Zniszczono Muzeum starożytności, założone głównie przez Eust. i Konst. Tyszkiewiczów, usuwając z niego liczne a cenne pamiątki, związane z historją polską. Skutkiem dość słabego ruchu przemysłowo-handlowego Wilno zachowało dotychczas niemal nieskażony swój dawny typ ogólny. Choć przerobione, stoją jeszcze dawne piękne pałace: Radziwiłłów, Słuszków, Sapiehów, Paców. Z kościołów zasługują głównie na uwagę: katedra, fundowana w r. 1387 przez Wład. Jagiellę na miejscu dawnej świątyni pogańskiej, przebudowana w końcu XVIII w. w stylu klasycznym, kościół Ostrobramski z obrazem M. Boskiej, gotycki kościółek Św. Anny z końca XV w., okazały renesansowo-barokowy kościół Św. Piotra i Pawła na Antokolu, wreszcie pamiątkowy akademicki kościół Św. Jana, w którym niegdyś kazał ks. Piotr Skarga. Z założonych już po r. 1905 instytucyj kulturalnych polskich wymienić

należy: Tow. Przyjaciół Nauk (41.188 tomów w książnicy, 40.735 przedmiotów muzealnych) oraz Bibliotekę im. Wróblewskich (65 tys. tomów, 3 tys. sztychów, 1 tys. map, 3 tys. rękopisów i 10 tys. dokumentów archiwalnych). Ponadto istnieje tu już znaczna liczba najrozmaitszych stowarzyszeń oświatowych, ekonomicznych i dobroczynnych. Przed wojną wychodziły w Wilnie 24 pisma periodyczne polskie. Przeprowadzone podczas okupacji niemieckiej dwa spisy ludności potwierdziły jak najbardziej stanowczo zupełnie polski charakter tego miasta. Według obliczenia z r. 1909 było w Wilnie 182.795 mieszkańców, w tem 97.800 katolików (55.5 proc.), 73.500 żydów (40.2 proc.) i 7.850 prawosławnych (4.2 proc.). Liczba katolików odpowiadała liczbie Polaków, gdyż było wśród nich tylko 2.227 Litwinów (1.2 proc.), natomiast ewangelicy i maho-
metanie przeważnie zaliczają się tu do narodowości polskiej, co odpowiadało mniej więcej liczbie Litwinów. Spis niemiecki z marca 1916 r. na 140.840 mieszkańców znalazł tu 70.629 Polaków (50.1 proc.), 61.265 żydów (43.5 proc.), 3.699 Litwinów (2.6 proc.), 2.030 Rosjan (1.4 proc.), 1.917 Białorusinów (1.3 proc.) i 1.000 Niemców (0.7 proc.). Drugi spis niemiecki ze stycznia 1917 r. wykazał tu już tylko 138.787 mieszk., w tem 74.466 Polaków (53.6 proc.), 57.516 żydów (41.4 proc.), 2.909 Litwinów (2.1 proc.), 2.212 Rosjan (1.6 proc.), 880 Niemców (0.6 proc.) i 611 Białorusinów (0.4 proc.). Wilno otoczone jest dokoła pierścieniem malowniczych, ślicznie położonych przedmieści, jak np. Antokol, Belmont, Markucie, Rosa, Zakret, Zwierzyniec.

M. Bogusławiszki o 61 w. od Wilna, ma kościół z r. 1787.

M. Bujwidze przy ujściu rzeczki Bujwidki do Wilji, o 24 w. od Wilna, skanf. w r. 1831 Radziszewskim. Kościół drewn. z r. 1785.

M. Bystrzyca nad Wilją, o 38 w. od Wilna. W zamierzchlej przeszłości podobno siedziba któregoś z ksią-

żąt litewskich. Był tu kościół, założ. przez Wład. Jagiellę, w r. 1523 wymur. przez Zygmunta I, w r. 1865 przerobiony na cerkiew.

M. Cudzeniszki o 30 w. od Wilna. Był tu kościół z r. 1629, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Czabiszki nad Wilją, o 48 w. od Wilna, własność do niedawna Piłsudzkich, z pałacykiem, wznies. według planu Wawrz. Gucewicza. Kościół od r. 1782, wymurowany w r. 1810.

M. Dubinki nad jeziorem tejże nazwy, o 43 w. od Wilna, niegdyś własność Radziwiłłów, dziś Tyszkiewiczów. W zamku, z którego dziś sterczą zwaliska, mieszkała czas jakiś Barbara z Radziwiłłów Gasztoldowa, zanim został ogłoszony jej ślub z Zygmuntem Augustem. Kościół, fund. przez Witolda, nowy z r. 1678.

M. Dukszty o 25 w. od Wilna. Był tu okazały kościół, wznies. pierwotnie w r. 1773, przebud. w latach 1850—57, w r. 1865 zabrany na cerkiew.

M. Giedrojcie o 44 w. od Wilna. Miał tu stać niegdyś zamek mitycznego księcia Giedrusa. Kościół od r. 1445, obecny mur. z r. 1809. Dnia 24 czerwca 1863 r. rozbity został w pobliżu oddział powstańczy Alberta Mińskiego. Sam M. dostał się do niewoli.

M. Gielwany o 70 w. od Wilna, przy granicy pow. wilkomierskiego. Był tu klasztor franciszkanów, skasow. i przerobiony na koszary. Kościół z r. 1686, nowy mur. z r. 1907.

M. Gierwiaty nad rzeką Łoszą, o 61 w. od Wilna, własn. Domejków. Kościół od r. 1526, nowy murowany z r. 1903.

M. Inturki nad jez., o 58 w. od Wilna. Kościół z r. 1555, fund. królowej Bony.

M. Janiszki o 49 w. od Wilna. Kościół dawnej fundacji, nowy drewn. z r. 1848.

M. Jaszuny nad rz. Mereczanką, o 27 w. od Wilna, własność niegdyś Radziwiłłów, później Balińskich. Bawił

tu nieraz Juljusz Słowacki podczas swych wakacyj uniwersyteckich. Na cmentarzu tutejszym pochowani są dwaj zasłużeni badacze: Jan Śniadecki i Michał Baliński.

M. Kiernów nad Wilją, o 44 w. od Wilna. Jeden z najdawniejszych grodów Litwy pogańskiej. Dopiero w r. 1321 miał stąd Gedymin przenieść stolicę do Trok. Po zamku drewnianym nie pozostało już ani śladu. Kościół fund. przez Witolda, obecny z r. 1630.

M. Korwie nad jez. tejże nazwy, o 24 w. od Wilna. Kościół z r. 1783, nowy mur. z r. 1862.

M. Ławaryszki nad rz. Wilejką, o 24 w. od Wilna. Kościół z r. 1644, fund. Władysława IV, nowy murow. z r. 1906.

M. Malaty nad jez. tejże nazwy, o 67 w. od Wilna. Kościół od r. 1700, nowy mur. z r. 1905.

M. Mejszagoła nad rz. Mussą, przy trakcie wilkomierskim, o 28 w. od Wilna, jedna z najdawniejszych osad litewskich. W zamczku tutejszym mieszkał i zmarł ks. Olgierd około r. 1380. Po przyjęciu chrześcijaństwa przez Litwę Jagiello wybud. tu w r. 1387 jeden z siedmiu pierwszych kościołów w tym kraju. Obecny murowany z r. 1589.

M. Michaliszki nad Wilją, o 39 w. od Wilna. Kościół murow. z r. 1653. Był tu klasztor augustjanów z r. 1622, skas. r. 1832.

M. Mickuny nad rz. Wilejką, o 12 w. od Wilna. Niegdyś własność d-ra Becu, ojczyzna Juljusza Słowackiego, który tu, jako student, spędzał corocznie wakacje. Istniejąca tu kaplica kat. została w r. 1869 przerobiona na cerkiew.

M. Miedniki przy trakcie oszmiańskim, o 28 w. od Wilna. Już w XIV w. istniał tu zamek warowny książąt litewskich — dziś w ruinach. Mieszkał tu często Olgierd, później zaś młodzi królewicze, synowie Kazimierza Jagiellończyka, gdy bawili pod opieką Długosza na Litwie. Tu przebywał następnie królewicz Kazimierz, uznany za świę-

tego, aż do śmierci swojej r. 1484. Był tu kościół, fund. przez Jagiellę w r. 1391, skasow. i rozebrany w r. 1865.

M. Muśniki nad rz. Mussą, o 49 w. od Wilna. Niegdyś własność Barbary Radziwiłłówny, która mieszkała tu czas jakiś, już jako małżonka Zygmunta Augusta. Z tego podobno czasu pochodzi wysoka murowana wieża. Kościół od r. 1614, nowy mur. z r. 1835 w stylu gotyckim.

M. Niemenczyn nad Wilją, o 21 w. od Wilna, przy trakcie święciańskim. Kościół jeden z najdawniejszych na Litwie, fund. w r. 1387 przez Jagiellę, obecny murowany z r. 1842.

M. Nowowilejka lub Nowa Wilejka, dawniej Rakaniszki, znaczna stacja węzłowa kolejowa i osada przemysłowa, w r. 1905 podniesiona do godności miasta. Miała przed wojną z górą 5 tys. mieszk., kilka fabryk, m. in. kos i koronek. Kościół murow. z r. 1911. O wiorstę od miast. wielki szpital obłąkanych na 1.500 chorych.

M. Ostrowiec nad rz. Łoszą, o 66 m. od Wilna, dawna osada, ma kościół od r. 1479, wymur. w r. 1787, w r. 1866 przerobiony na cerkiew. Nowy kościół murow. z r. 1912. Był tu również klasztor dominikanów.

M. Podbrzeź o 29 w. od Wilna. Był tu kościół z r. 1484, zabrany w r. 1866 na cerkiew. W ostatnich latach parafianie zbudowali nowy murowany.

M. Porudomino nad rz. Rudominą, o 19 w. od Wilna. Dawny kościół zabrany został w r. 1867 na cerkiew. Nowy drewn. z r. 1908.

M. Rudomino nad rzeczką tejże nazwy, o 17 w. od Wilna; stara osada, wspom. już pod r. 1377, gdy wojska Olgierda rozbiły tu wyprawę krzyżacką. Był tu kościół z r. 1592, zabrany w r. 1864 na cerkiew. Nowy drewn. z r. 1909.

M. Rukojnie o 18 w. od Wilna, przy trakcie oszmiańskim. Kościół dawny spalony był w r. 1812 podczas odwrotu armji Napoleona, nowy z r. 1814 zabrany w r. 1865

na cerkiew podczas przymusowego nawracania mieszkańców na prawosławie. W r. 1909 parafianie zbudowali nowy drewniany.

M. Rzesza Wielka nad rzeczką tejże nazwy, o 14 w. od Wilna, mała osada, ma kościół z końca XVIII w.

M. Soleczniki Małe nad rz. Wisińczą, o 34 w. od Wilna. Kościół z XVII w.

M. Soleczniki Wielkie nad rz. Solczą, o 42 w. od Wilna. Kościół fund. w XV w. przez Chodkiewiczów.

M. Suderwa o 20 w. od Wilna. Piękny kościół w stylu doryckim, wznies. w r. 1822 według planu Wawrz. Gucewicza.

M. Szeszole nad jez. tejże nazwy, o 63 w. od Wilna. Kościół od r. 1572, obecny z r. 1761. W d. 30 kwietnia 1863 r. w pobliżu miasta zaszła krwawa bitwa z Moskalami powstańców wileńskich pod wodzą Horodeńskiego (Kieźgajły), który tu poległ.

M. Szumsk o 28 w. od Wilna. Był tu niegdyś klasztor dominikanów. Kościół założ. w r. 1696, zabrany został w r. 1866 na cerkiew. Nowy drewniany zbudowany w r. 1908.

M. Szyrwinty nad rzeczką Szyrwintą, o 49 w. od Wilna. Kościół od r. 1475, nowy mur. z r. 1860.

M. Taboryszki nad rz. Mereczanką, o 35 w. od Wilna. Miejsce urodzenia w r. 1507 i dziedzictwo znanego w dziejach biskupa wileńskiego, Wojciecha Tabora. Kościół z r. 1770.

M. Turgiele nad rz. Mereczanką, o 30 w. od Wilna. Kościół od r. 1500, nowy mur. z r. 1909.

M. Widziniszki nad rz. Sesarką, o 64 w. od Wilna. Za czasów Kiejstuta miał tu stać zamek obronny. Później istniał tu klasztor augustjanów, skas. w 1832 r. Kościół mur. z r. 1818.

M. Worniany o 60 w. od Wilna. Piękna rezydencja z parkiem, własność niegdyś Abramowiczów, dziś Choimińskich. Kościół z r. 1462, przeb. w r. 1903.

Wieś Antoszwilcie w par. janiskiej. Tu w d. 1 stycznia 1799 r. urodził się Andrzej Towiański, głośny mistyk religijny, któremu majątek ten skonfiskował w r. 1840 rząd rosyjski za samowolne opuszczenie granic państwa.

Wieś Borejkwoszczyzna, folwarczek o 12 w. od Wilna, przy trakcie oszmiańskim, upamiętniony pobytem Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli), który gospodarował tu od r. 1852 aż niemal do śmierci, zaszedł w Wilnie w r. 1862 i tu stworzył znaczną część swego dorobku literackiego.

Wieś Kiewkle ma kościół z r. 1572, filjalny parafji szeszolskiej.

Wieś Niemież o 8 w. od Wilna, dawna osada. Istniał tu niegdyś zamek, w którym latem przemieszkiwał księżę Witold ze swą rodziną. W r. 1656 bawił tu parę dni Jan Kazimierz i zawarł rozejm z carem Aleksym. Dziś majątność hr. Tyszkiewiczów z pałacem i osada szlachecka polsko-tatarska. Tatarzy, osiedleni przez Witolda, mają tu swój meczet.

Wieś Pawłów dawniej Merecz, o 5 w. od st. Jaszun. Już w r. 1769 Paweł Ksawery Brzostowski, referendarz W. Ks. Lit., uwolnił tu włościan od wszelkich powinności i ufundował t. zw. Rzeczpospolitą Pawłowską, której ustawę zatwierdził sejm czteroletni. Rząd rosyjski skasował te wolności.

Wieś Ponary, o 6 w. od Wilna, w pobliżu niewysokich ale malowniczych, pięknie zalesionych gór Ponarskich. W d. 19 czerwca 1831 r. wojsko polskie pod wodzą gen. Giełguda, pragnące uwolnić Wilno, odparte zostało tu przez siły rosyjskie i musiało udać się na Żmudź.

Wieś Sużany, kościół dawnej fundacji, odnowiony w r. 1836.

Wieś Szyłany, kościół z r. 1725.

Wieś Trynopol, w pięknym położeniu nad Wilją o 3 w. od Wilna. Był tu klasztor trynitarzy, założony w r. 1695 przez bisk. Brzostowskiego, zabrany w r. 1832 i oddany archidiecezji prawosławnym.

Wieś Waka Biała, własn. Łęskich, ma kość. mur. z r. 1911.

Wieś Werki nad Wilją, o 7 w. od Wilna, ślicznie położona na wysokim brzegu rzeki pośród pięknych lasów. Tu miał być znaleziony w gnieździe orlem Lizdejko, głośny później arcykapłan pogański litewski. W r. 1659 hetman Gosiewski stoczył tu bitwę z Moskalami. Była to dawna własność biskupów wileńskich. Biskup Massalski w r. 1782 wzniósł tu wspaniały pałac, z którego dziś pozostały już tylko ruiny. Nowy pałac przebudowany został przez ks. Wittgenstejna z dawnej oficyny. O 1½ w. stąd znajduje się kościół, zwany Kalwarją. Fund. w r. 1664 przez biskupa Białozora, wznies. w r. 1755 z muru ze stacjami męki Pańskiej w przyległym lesie. Kaplic tych jest 35, z nich 19 mur. Odbywają się tu pielgrzymki nabożne z całej Litwy.

POWIAT DZIŚNIŃSKI.

Obszar 5.789 klm. kw. Ludność w r. 1912 — 253.000 głów (44 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 32% katolików, 57% prawosławnych i 10% żydów. Po r. 1905 część rzekomych prawosławnych powróciła do katolicyzmu. Ludność w powiecie mieszana: polsko-białoruska. Z ogólnej przestrzeni 396.737 dzies. do rządu należy 15.944 dzies. (w tem 9.425 dzies. lasu), do włościan nadz. 158.891 dzies. i do własności prywatnej 216.901 dzies. (54 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 18 miasteczek i 15 parafij katolickich.

Dzisna, miasto powiatowe, przy ujściu rz. Dzisny do Dźwiny, o 300 w. od Wilna, dawna osada, wyniesiona do rzędu miast przez Zygmunta Augusta w r. 1563, odwiedzana była niejednokrotnie przez Stefana Batorego podczas jego wyprawy na Moskwę. Tu w r. 1679 Gotard

Kettler otrzymał potwierdzenie prawa lennego na Kurlandję i tu też wykonał uroczystą przysięgę na wierność Rzeczypospolitej wobec króla, senatorów i całego wojska. Były tu klasztory jezuitów i franciszkanów. Parafia katolicka założona przez Stefana Batorego. Obecny kościół murowany z r. 1774. Mieszczanie, po za żydami, w ogromnej większości katolicy.

M. Druja dawniej Sapieżyn, spore miasteczko z przystanią nad Dźwiną, o 56 w. od Dzisny, własność niegdyś Sapiechów, którzy wzniesli tu okazały pałac oraz fundowali kościół w r. 1466. Były tu również klasztory bernardynów i dominikanów.

M. Głębokie nad jeziorem tejże nazwy, o 63 w. od Dzisny. Znaczne ognisko życia i ruchu handlowego na rozległą okolicę. Niegdyś własność Korsaków, z których Józef, wojewoda mścisławski, fundował tu w r. 1628 kościół, późniejszą farę, a w r. 1639 drugi kościół wraz z klasztorem karmelitów bosych, w r. 1832 zabrany na cerkiew. Dn. 6 listopada 1661 r. wojska polskie pod wodzą Czarnieckiego i Pawła Sapiehy odniosły tu walne zwycięstwo nad Moskalami, prowadzonymi przez Chowańskiego.

M. Hermanowicze, o 36 w. od Dzisny, własność kolejno Sapiechów, Hylzenów, w końcu Szyrynów, którzy wzniesli tu pałac oraz w r. 1787 kościół.

M. Hołubicze, o 55 w. od Dzisny, zupełnie drobna osada.

M. Ikaźń nad jez. tejże nazwy, o 82 w. od Dzisny. Był tu niegdyś zamek ks. Prońskich. Kościół z r. 1509, fund. Sapiechów, spłonął w r. 1800, nowy murow. z lat ostatnich.

M. Leonpol nad Dźwiną, o 44 w. od Dzisny, znaczne dobra Łopacińskich. Włościanie tutejsi długi czas nie chcieli przyjąć narzuconego im prawosławia, skutkiem czego cały majątek w latach 1842 — 45 pozostawał w administracji rządowej.

M6849

M. Łużki, o 35 w. od Dżisny. Dobra z pałacem hr. Plater-Zyberków. Był tu niegdyś klasztor pijarów z kolegium dla młodzieży. Kościół z r. 1741, fund. Żabów. W r. 1831 był tu punkt główny powstania dziśnieńskiego.

M. Miory nad jez. tejże nazwy, o 37 w. od Dżisny. Kościół od r. 1641 fund. Mirskich, nowy z r. 1907, wymur. staraniem znanego szerzej działacza, ks. Borodzicza.

M. Plissa nad jez. tejże nazwy, o 50 w. od Dżwiny, własność niegdyś Podbipiętów, później Zenowiczów. Była tu mała fabryka sukna, gorzelnia i browar.

M. Pohost Nowy, o 56 w. od Dżisny. Kościół z r. 1593, fund. Sapiehów.

M. Postawy nad rz. Miadziolką, o 106 w. od Dżisny, własność dawniej Tyzenhauzów, z których Antoni, podskarbi w. lit. zabudował pięknie miasteczko i zaprowadził wzorowe gospodarstwo, a Konstanty, słynny ornitolog, zebrał wspaniałą kolekcję ptaków krajowych, ofiarowaną do muzeum w Wilnie. Obecnie własność hr. Przeździeckich. Był tu niegdyś klasztor franciszkanów. Kościół od r. 1522, nowy mur. z r. 1903.

M. Prozoroki, o 35 w. od Dżisny, dawna własność Chrapowickich, sprzed. przymus. w ręce ros. po r. 1863. Kościół od r. 1698, nowy murow. z r. 1907. Był tu również klasztor franciszkanów, skas. w r. 1832.

M. Przebrodzie nad jez. tejże nazwy, o 52 w. od Dżisny. Tędy szedł król Stefan Batory podczas wyprawy na Polock przeciw Moskwie.

M. Psuja, o 46 w. od Dżisny, drobna osada.

M. Szarkowszczyzna nad rz. Dżisienką, o 56 w. od Dżisny, własność niegdyś Łopacińskich, którzy wzniesli tu okazały pałac. Kościół drewn. z r. 1907. W d. 16 czerwca 1863 r. w uroczysku Dębówem o 5 w. od Sz. odbyła się potyczka powstańców dziśnieńskich pod wodzą W. Łopacińskiego z wojskiem rosyjskim.

M. Zaborze, drobna osada o 53 w. od Dżisny.

M. Zamosz nad jez. tejże nazwy, o 88 w. od Dżisny.

M. Ziabki, o 42 w. od Dżisny, drobna osada.

Wieś Berezwech. Był tu piękny klasztor bazylijanów, fund. Korsaków z r. 1638, zabrany na cerkiew w r. 1839.

Wieś Borodzienicze. Kościół mur. z r. 1826.

Wieś Mosarz nad rz. Mordwą, o 60 w. od Dżisny. Piękny pałac niegdyś Brzostowskich, którzy fundowali tu również kościół w r. 1792.

Wieś Udział. Kościół od r. 1642, nowy wymurowany w r. 1740 przez franciszkanów.

Wieś Zadroże. Kościół od r. 1601, nowy murowany z r. 1910.

POWIAT LIDZKI.

Obszar 5.616 klm. kw. Ludność w r. 1912 — 259 000 głów (46 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało tu być 62% katolików, 25% prawosławnych i 12% żydów. Ludność mieszana: polsko-białorusko-litewska. Z 25 parafij katolickich w powiecie tylko w dwóch najmniejszych, a mianowicie w Dubiczach i Rudni Litwini mają przewagę ilościową. Od 20 do 50 proc. jest ich nadto w parafjach następujących: w Butrymańcach, Koleśnikach, Ossowie, Naczy, Bieniakoniach i Raduniu. W paru innych tworzą znikome odsetki, w pozostałych — niema ich wcale. Z ogólnej przestrzeni 427.228 dzies. do rządu należy 27.495 dzies. (w tem 21.171 dzies. lasu), do włościan nadz. 170.838 dzies. i do własności prywatnej 226.232 dzies. (26 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 12 miasteczek i 25 parafij katolickich.

Lida, miasto powiatowe, nad małą rzeczką Lidą albo Lidzięją, o 89 w. od Wilna, stacja węzłowa kolei polejskich i kolei połockiej. Bardzo dawna osada litewska, zamek z muru wznosił tu Gedymin około r. 1323. Królowie z rodu Jagiellonów często tu przebywali. Dopiero podczas najazdu Szwedów i Moskali za czasów Jana Kazimierza miasto, a później i zamek zniszczone zostały

do gruntu. Z zamku pozostały odtąd tylko ruiny, Kościół, założony przez Jagiellę w r. 1587, nowy mur. z r. 1770. Były tu również klasztory i kościoły karmelitów i pijarów. Ten ostatni przerobiony został na cerkiew.

M. Bielica, przystań nad Niemnem, o 28 w. od Lidy. Był tu kościół parafjalny, później kaplica parafji jelneńskiej.

M. Ejszyszki, o 37 w. od Lidy, bardzo stara osada, wspom. w kronikach już w XI w. Kościół, założony przez Witolda około r. 1400, nowy murow. z r. 1852. Dwa wielkie doroczne jarmarki.

M. Nowydwór, o 53 w. od Lidy. Kościół z r. 1480, nowy murow. z r. 1670.

M. Orla, przystań nad Niemnem, o 50 w. od Lidy.

M. Ostryna nad rz. Ostrynką, o 56 w. od Lidy. Kościół z r. 1666.

M. Raduń nad rz. Raduńką, o 28 w. od Lidy, przy dawnym trakcie z Wilna do Krakowa. Kościół fundacji królowej Bony spłonął dawno, obecny przeniesiony tu w r. 1838 z Koleśnik.

M. Różanka nad rz. Turejką, o 53 w. od Lidy, skonf. w r. 1831 Pacom. Kościół mur. z r. 1674.

M. Szczuczyn zwany litewskim, dla odróżnienia od Szczuczyna łomżyńskiego. Własność niegdyś Scypionów, później w spadku ks. Druckich-Lubeckich. Istniał tu niegdyś klasztor i kolegium pijarskie. Kościół od r. 1436, nowy mur. z r. 1829.

M. Wasiliszki, o 36 w. od Lidy. Był tu klasztor dominikanów. Kościół od r. 1489, fund. króla Kazimierza Jagiellończyka, nowy mur. z r. 1903.

M. Werenów lub Woronów, o 30 w. od Lidy. Kościół z r. 1705. Był tu również klasztor pijarów.

M. Żołudek nad rz. Żołudczanką, o 40 w. od Lidy. Własność niegdyś Tyzenhauzów, dziś ks. Czetwertyńskich. Tu urodził się w r. 1786 zasłużony ornitolog, Konstanty

Tyzenhauz. Był tu niegdyś klasztor karmelitów, fund. w r. 1682. Kościół od r. 1580, nowy murow. z r. 1853. W lasach żoludzkich do niedawna były łosie, niedźwiedzie i bobry.

M. Żyrmuny, o 14 w. od Lidy. Kościół od r. 1627, nowy z r. 1788.

Wieś Białohruda. Kościół od r. 1600, nowy murow. z r. 1907.

Wieś Bleniakonie, o 43 w. od Lidy, przy kolei do Wilna. Kościół z r. 1634, nowy mur. z r. 1802. Na cmentarzu tutejszym spoczywają zwłoki Maryli z Wereszczaków Puttkamerowej, wslawionej przez Adama Mickiewicza.

Wieś Butrymańce. Kościół drewn. z r. 1799.

Wieś Dubicze nad jeziorem Pelasą i rzeczką Kotrą, w pobliżu granic powiatu trockiego i grodzieńskiego, wśród rozległych lasów, w których w r. 1863 Ludwik Narbutt, naczelnik powstania ludzkiego, staczał kilkakrotne boje z wojskami rosyjskimi. Oddziałek rozbity został ostatecznie d. 5 maja, sam N. z większością towarzyszy poległ śmiercią bohaterską. Na cmentarzu tutejszym pochowany został również ojciec Ludwika, zasłużony historyk Litwy, Teodor N., zmarły w Wilnie w r. 1864. Był tu kościół dawnej fundacji, skas. w r. 1867. Nowy drewn. z r. 1910. Niegdyś był tu również zameczek książąt litewskich, w którym m. in. Witold gościł często dla łowów w lasach okolicznych.

Wieś Dziembrów. Był tu kościół z r. 1684, skas. w r. 1870.

Wieś Hermaniszki. Kościół dawnej fundacji, nowy mur. z r. 1886.

Wieś Horodno, o 24 w. od Lidy, w parafji ossowskiej, niegdyś rezydencja ostatniego marsz. w. litewskiego, Ludwika Tyszkiewicza, który wznosił tu piękny dwór i ozdobił go z wielkim gustem i przepychem. Dobra prze-

szły następnie w ręce hr. Potockich, którzy zniszczyli je zupełnie i sprzedali w ręce obce.

Wieś Iszczolna. Kościół od r. 1614, wymur. w r. 1758.

Wieś Jelna. Kościół od r. 1516. Był tu niegdyś klasztor dominikanów.

Wieś Koleśniki nad rz. Turejką, o 51 w. od Lidy. Był tu kościół i klasztor karmelitów, skas. w r. 1832. Nowy kościół mur. wznies. po r. 1906.

Wieś Lack. Kościół r. 1424, nowy mur. z r. 1906.

Wieś Nacza, miejsce urodzenia i własność zasłużonego archeologa, Wandalina Szukiewicza. Kościół od r. 1529, nowy mur. z r. 1910.

Wieś Nieciecz. Kościół dawnej fundacji, nowy mur. z r. 1837.

Wieś Ossów. Kościół od r. 1666, nowy murowany z r. 1910.

Wieś Szawry w par. nackiej, o 36 w. od Lidy, dawna własność Narbuttów. Tu urodził się w r. 1784 i spędził cały pracowity żywot zasłużony historyk Litwy, Teodor Narbutt, zmarły w r. 1864 w Wilnie i pochowany na cmentarzu w Dubiczach. Tu również urodził się w r. 1831 syn jego, Ludwik, zesłany już w r. 1848 na Kaukaz za udział w spisku narodowym, a w r. 1863 głośny bohater powstającej Litwy, dowódca partyzantów lidzkich, poległy w d. 5 maja pod Dubiczami.

Wieś Trokiele. Kościół od r. 1500, odbud. w r. 1809.

Wieś Wawiora lub Wawerka. Kościół od r. 1413, nowy mur. z r. 1840.

Wieś Zabłocie. Kościół od r. 1601, nowy murowany z r. 1812.

POWIAT OSZMIAŃSKI.

Obszar 6.897 klm. kw. Ludność w r. 1912 — 287.000 głów (42 na klm. kw.). Główną masę mieszkańców tworzą Polacy i Białorusini. Litwinów jest tylko trochę w parafjach: dziewieniskiej, gieranońskiej, konwalińskiej, łazduńskiej i surwiliskiej. Według danych z r. 1897

miało być 56% katolików, 30% prawosławnych i 12% żydów. Z ogólnej przestrzeni 516.658 dzies. do rządu należy 53.137 dzies. (w tem 37.518 dzies. lasu), do włościan nadz. 194.988 dzies. i do własn. prywatnej 264.634 dzies. (32 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 23 miasteczka i 25 parafij katolickich.

M. Oszmiana, miasto powiatowe, nad rz. Oszmianką, o 74 w. od Wilna, przy trakcie wileńsko-mińskim. Bardzo stara osada, wymieniana w dziejach już pod r. 1384 z powodu wyprawy Krzyżaków pod Wilno. W r. 1432 z zamku tutejszego wypędzony został Świdrygiello. Miasto niszczone było podczas najazdów szwedzkich i moskiewskich oraz w r. 1812 podczas odwrotu armji Napoleona. W r. 1831 miasto zajęte było początkowo przez powstańców pod wodzą pułk. Karola Przeździeckiego i ks. Jasińskiego, zajęte jednak w kwietniu przez wojska rosyjskie, wydane zostało na rzeź. Wymordowani zostali m. in. przez kozaków wszyscy mieszkańcy, którzy schronili się w kościele. Był tu klasztor dominikanów, zniszczony zupełnie w r. 1850. Kościół, założony przez Jagiellę, nowy mur. z r. 1904.

M. Bienica, o 51 w. od Oszmiany, z pięknym starym dworem, rezydencja wybitnej niegdyś rodziny Kocielłów, którzy około r. 1700 fundowali tu kościół i klasztor bernardynów. Klasztor został z czasem skasowany, a kościół zabrany na cerkiew.

M. Boruny nad rz. Żylanką, o 20 w. od Oszmiany, w pięknej okolicy, głośne w pocz. XIX w. ze swych szkół, utrzymywanych przez księży bazylijanów. Kształcili się tu m. in. Ant. Edw. Odyniec oraz Ignacy i Leonard Chodźkowie, znani i zasłużeni pisarze polscy. Kościół murow. z r. 1692 wraz z klasztorem bazylijańskim zabrany został na prawosławie w r. 1839.

M. Derewna, o 105 w. od Oszmiany, a 9 w. od Nalibok, ma kościół mur. z r. 1590.

M. Dziewieniszki nad rz. Gawją, o 31 w. od Oszmiany, własność niegdyś Gasztoldów, którzy fundowali tu kościół w r. 1474.

M. Gieranony, o 42 w. od Oszmiany. Nadane w r. 1433 Gasztoldom, z których Wojciech, wojewoda wileński i kanclerz w. lit., fundował tu w r. 1519 murow. kościół i wznosił wspaniałą zamek, którego resztki rozebrane zostały na pocz. XIX w. Z kolei własność Paców, którzy w r. 1670 zapisali G. wraz z Lipniskami na zapotrzebie artylerji litewskiej. Obecnie własność Ignacego Korwin-Milewskiego, który zgromadził tu wspaniałą galerję nowoczesnej sztuki polskiej.

M. Grauzyszki, o 10 w. od Oszmiany, stara osada litewska, wzmiankowana już w XI w. Z dawnego gródka nie pozostało ani śladu. Kościół dawnej fundacji, odbud. w XVII w. przez Kierdejów.

M. Hermaniszki nad rz. Żyżmą, o 49 w. od Oszmiany. Kościół z r. 1686.

M. Holszany, o 18 w. od Oszmiany, dawna siedziba ks. Holszańskich, którzy mieli tu zamek, dziś już nieistniejący. Nowy zamek 2-piętrowy wzniesli tu w końcu XVI w. Sapiehowie. Część jego jest jeszcze mieszkalna. W XVI w. był tu zbór kalwiński. Kościół tutejszy fundował w r. 1618 Paweł Sapieha wraz z klasztorem franciszkanów, później skasowanym.

M. Iwje, o 60 w. od Oszmiany, własność hr. Zamoy-skich po Tyzenhauzach. Był tu niegdyś klasztor bernardynów. Kościół z r. 1531 fundacji Kiszaków.

M. Krewa, o 28 w. od Oszmiany. Wśród łąk i bagien stał tu zamek murowany, dziedzictwo Olgierda, później syna jego, Jagielly. Tu w r. 1382 więziony był i uduszony stryj jego, Kiejstut. W 3 lata potem przyjął tu Jagiello posłów polskich i zawarł z nimi układ w sprawie połączenia obu państw. Zamek zburzony został podczas najazdu Tatarów za króla Aleksandra. Pozostały jeszcze piękne ruiny. Kościół, jeden z najpierwszych na Litwie,

założ. w r. 1387, zabrano na cerkiew w r. 1868. Nowy murowany wzniesiono po r. 1906. W okolicy dużo osad tatarskich.

M. Lipniszki nad rz. Gawją, o 49 w. od Oszmiany, miało losy wspólne z Gieranonami. Kościół od r. 1510, nowy mur. z r. 1900.

M. Łosk, o 42 w. od Oszmiany. Był tu niegdyś zamek książąt Łoskich, którzy fund. tu kościół. Później własność Kiszaków. Za ich czasów była tu sławna drukarnia oraz zbór arjański, przy których ministrem był sławny z nauk Szymon Budny. Dziś uboga miejscina. Kościół z r. 1489 zabrany został na cerkiew w r. 1866.

M. Mikołajów, przystań nad Niemnem, o 74 w. od Oszmiany.

M. Naliboki, o 98 w. od Oszmiany, wśród wielkiej puszczy, obfitującej niegdyś w grubego zwierzca i słynnej z polowań, urządzanych tu przez Radziwiłłów. Znajdują się tu pokłady rudy żelaznej. Kościół drewn. od r. 1447, odbud. w r. 1656.

M. Smorgonie, o 31 w. od Oszmiany, stacja kolei z Wilna do Mińska. Niegdyś Smorgonie słynęły ze szkoły tresowania niedźwiedzi, których następnie mieszczanie tutejsi oprowadzali po całej Polsce. W r. 1851 majątek skonf. Przeździeckim. W ostatnich czasach istniał tu znaczny przemysł garbarski. Kościół z r. 1503 zabrany został na cerkiew w r. 1866. Nowy mur. z r. 1911.

M. Soły nad rz. Oszmianką, o 17 w. od Oszmiany, stacja kolei. W d. 26 czerwca 1794 r. Jakób Jasiński stoczył tu bitwę z wojskiem rosyjskim. Kościół dawnej fundacji, odbud. w r. 1847.

M. Subotniki nad rz. Gawją, o 44 w. od Oszmiany. Kościół od r. 1545, nowy mur. z r. 1902.

M. Traby, o 31 w. od Oszmiany. Za czasów pogańskich stał tu podobno zamek. Kościół od r. 1410, nowy mur. z r. 1905.

M. Wiszniew, o 37 w. od Oszmiany, wśród wielkich lasów, obfitujących w rudę żelazną, dawna własność Chreptowiczów, którzy wymur. tu kościół w r. 1624.

M. Wołożyn nad rz. Wołożynką, o 36 w. od Oszmiany, niegdyś własność ks. Wołożyńskich, w końcu hr. Tyszkiewiczów, którzy wzniesli tu okazały pałac. Istniała tu niegdyś szkoła rabinów i melamedów, t. zw. akademja żydowska. Kościół z r. 1681, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Zabrzeż, o 46 w. od Oszmiany, gniazdo znanej w dziejach rodziny Zabrzezińskich. Kościół z r. 1446.

M. Zaśkiewicze nad rz. Uszą, o 47 w. od Oszmiany, drobna osada.

M. Żuprany nad rz. Oszmianką, o 10 w. od Oszmiany, dawna własność Radziwiłłów, z których Bogusław kościół tutejszy przerobił czasowo na zbór kalwiński. Nowy kościół mur. z r. 1864. Późniejsi dziedzice, hr. Czapscy, wzniesli tu okazały pałac.

Wieś Bohdanów, miejsce urodzenia i własność znanego artysty-malarza Ferdynanda Ruszczyca, ma kościółek drewn. z w. XVII.

Wieś Bołtup, niegdyś majątność znakomitego przyrodnika, Jędrzeja Śniadeckiego, zm. w r. 1838.

Wieś Daukszyszki, ma kościółek z XVIII w.

Wieś Dudy, ma kościół dawnej fundacji w parafji iwiejskiej.

Wieś Giejstuny, niegdyś majątność poety i przyjaciela Mickiewicza, Ant. Edw. Odyńca, który tu się urodził w r. 1804 i tu spędził całe niemal życie, zmarł zaś w Warszawie w r. 1885.

Wieś Gudohaje. Kościół fund. wraz z klasztorem karmelitów w r. 1764, skas w r. 1832. W r. 1905 wznowiono parafję i wrócono z Oszmiany obraz Matki Boskiej, uznany za cudowny.

Wieś Horodzitów, niegdyś własność literatki i poetki Gabrijeli z Güntherów Puzyniny, która tu zmarła w r. 1869. Był tu kościół z r. 1443, skas. i rozebrany w r. 1866. Kaplicę mur. zabrało duch. prawosławne.

Wieś Konwaliszki. Kościół z r. 1808. Był tu również klasztor misjonarzy.

Wieś Łazduny, o 63 wiorsty od Oszmiany, ma kościół z r. 1600, nowy mur. z r. 1912. Majątek, starannie zagospodarowany, znanego obywatela Hipolita Korwin-Milewskiego.

Wieś Murowana Oszmiana. Kościół z r. 1700.

Wieś Narwiliszki, był tu kościół i klasztor franciszkanów, fund. w r. 1657, skas. w r. 1832.

Wieś Oborek, własność Dederków. Tu urodził się w r. 1800 Leonard Chodźko, znany i zasłużony pisarz polski na emigracji paryskiej. Tu również mieszkał później lat parę Tomasz Zan po powrocie z wygnania. Kościół z r. 1443.

Wieś Polany, do niedawna własność urodzonego tu poety i literata Czesława Jankowskiego, autora pięknej 4-tomowej pracy o „Powiecie Oszmiańskim“.

Wieś Rosoliszki w pobliżu Wiszniewa, pamiętna starciem powstańców oszmiańskich pod wodzą Zygmunta Minejki z wojskiem rosyjskim w d. 16 czerwca 1863 r.

Wieś Stobódka. Był tu kościół z r. 1710, zabrany w r. 1865 na cerkiew.

Wieś Surwiliszki, o 28 w. od Oszmiany, ma kościół z XV w., nowy mur. z r. 1912.

Wieś Zalesie przy linii kolei do Mińska, dawne dziedzictwo Ogińskich, z których Michał Kleofas, mąż stanu, pamiętnikarz i artysta-muzyk, wznosił tu piękną rezydencję i mieszkał w niej w latach 1803 — 1822. Tu powstały m. in. słynne jego polonezy.

POWIAT ŚWIĘCIAŃSKI.

Obszar 5.237 klm. kw. Ludność w 1912 r. — 214.000 głów (42 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 78% katolików, 14% prawosławnych i 8% żydów. Północną część powiatu zamieszkują Litwini, zachodnią—Polacy, wschodnią—Białorusini. Z ogólnej przestrzeni 358.117 dzies. do rządu należy 50.599 dzies. (w tem 39.867 dzies. lasu), do włościan nadz. 178.653 dzies. i do własności prywatnej 126.918 dzies. (31 maj. ponad 1 tys. dzies.). W pow. jest 1 miasto, 37 miasteczek i 30 parafij katolickich.

Święciany, miasto powiatowe, o 11 w. od Nowo-święcian, stacji kol. petersburskiej, stacja kolejki z Nowo-święcian do Głębokiego, jedna z najdawniejszych osad litewskich, położona niegdyś wśród wielkich puszczy. Kościół od r. 1411, fund. Witolda, nowy mur. z r. 1899. Parafia mieszana polsko-litewska.

M. Balingródek nad Wilją, założone w r. 1822 przez marsz. Balińskiego, który wymurował tu kościół, skas. w r. 1875.

M. Cejkinie lub Klejzy, o 16 w. od Święcian, ma kościół z r. 1773.

M. Danuszew nad Wilją, o 82 w. od Święcian. Kościół z r. 1520, rozszerzony w r. 1899.

M. Daugieliszki, o 4 w. od Święcian, kościół z r. 1526, odbud. w r. 1899.

M. Gawejniany, drobna osada o 30 w. od Święcian.

M. Hoduciszki nad rz. Komajką, o 28 w. od Święcian. Kościół dawnej fundacji, nowy mur. z r. 1911.

M. Kiemielszki, o 40 w. od Święcian. Kościół z r. 1781.

M. Kluszczany, o 20 w. od Święcian. Kościół z r. 1786.

M. Kobylnik, o 49 w. od Święcian. Kościół z XV w., nowy mur. z r. 1901.

M. Koczergiszki, drobna osada, o 41 w. od Święcian.

M. Kołtyniany, o 18 w. od Święcian. Do r. 1832 był tu klasztor franciszkanów. Kościół z r. 1633.

M. Komaje, o 34 w. od Święcian. Kościół z r. 1606.

M. Konstantynów, o 30 w. od Święcian, przy gościńcu połockim. Założone w r. 1793 przez Konst. Chomińskiego, który ufundował tu kościół, powiększ. w r. 1896.

M. Korkożyszki, mała osada, o 30 w. od Święcian. Kościół od końca XV w., nowy mur. z r. 1912.

M. Kukuciszki, o 53 w. od Święcian. Kościół z r. 1604.

M. Łabonary, o 35 w. od Święcian, w pobliżu rozległych lasów rządowych. Kościół dawnej fundacji. W puszczy łabonarskiej stoczył 21 maja 1863 r. naczelnik wojenny pow. wileńskiego, Albert Miński wraz z Kacprem Maleckim, naczelnikiem pow. wilkomierskiego, pomyślną dla oręza powstańczego krwawą walkę z oddziałem gwardji rosyjskiej.

M. Łyngmiany, o 28 w. od Święcian. Kościół od r. 1517, fund. króla Zygmunta I, nowy mur. z r. 1887.

M. Łyntupy, o 12 w. od Święcian, duże dobra z piękną rezydencją, niegdyś Hylzenów, dziś Biszewskich. Kościół od r. 1495, nowy mur. z 1911.

M. Melegiany, o 26 w. od Święcian, ma kościół, wymur. w r. 1779.

M. Niestaniszki, o 52 w. od Święcian, własn. Chomińskich, przedtem Gabrjeli z Güntherów Puzyniny, autorki i poetki. Tu w r. 1831 przeprowadził się przez Wilję generał Dembiński w pamiętnym swym odwrocie z Litwy. Kościół od r. 1497, nowy mur. z r. 1912.

M. Podbrodzie przy ujściu rz. Dubinki do Żejmiany, stacja kol. petersburskiej, o 45 w. od Wilna, a 28 w. od Święcian.

M. Polusze nad rz. Łuszą, o 14 w. od Święcian. Kościół z r. 1750.

M. Porynga, o 21 w. od Święcian, ma kaplicę mur. par. daugieliskiej z r. 8818.

M. Poszumień, drobna osada, o 14 w. od Święcian.

M. Powlewiórka lub Sorokpol, o 26 w. od Święcian. Kościół z r. 1775.

M. Skoduciszki, o 67 w. od Święcian. Kościół filjalny par. malackiej.

M. Śpiaha, o 68 w. od Święcian, jedna z najmniejszych osad, miała w r. 1890 tylko 22 chaty i 97 mieszk.

M. Strunojcie nad rz. Kuną, o 6 w. od Święcian. Kościół z r. 1781, wymur. w r. 1847. Po r. 1863 sprzedane za bezcen przymusowo w ręce rosyjskie z powodu udziału w powstaniu właściciela, Konstantego Masłowskiego.

M. Świr nad jeziorem tejże nazwy, o 42 w. od Święcian, założone podobno w XIII w. przez księcia Dowmonta, później dziedzictwo ks. Świrskich. Po dawnym zamku pozostała tylko góra zamkowa. Kościół od r. 1452, wymur. w r. 1652.

M. Świranki, o 35 w. od Święcian. Kościół drewn. z r. 1671.

M. Szemetowszczyzna nad rz. Szemetówką, o 52 w. od Święcian, własn. Skirmunttów, staranne gospodarstwo. Kościół z końca XVIII w., powiększ. w r. 1902.

M. Twerecz nad jeziorem tejże nazwy, o 35 w. od Święcian. Był tu klasztor augustjanów, fund. Paców z r. 1670. Kościół od r. 1501, nowy mur. z r. 1905.

M. Wiszniew nad jeziorem tejże nazwy, o 60 w. od Święcian, dawna własność Sulistrowskich, potem Karłowiczów. Tu mieszkał czas jakiś znakomity uczonec Jan Karłowicz i tu urodził się w r. 1876 syn jego, znany artysta-muzyk Mieczysław, zmarły w r. 1911. Kościół murow. z r. 1811 zabrany został w r. 1866 na cerkiew. Nowy mur. z r. 1910.

M. Wojstom, o 84 w. od Święcian, skonf. w r. 1831 Przeździeckim. Kościół z r. 1440. Na cmentarzu miej-

scowym spoczywają zwłoki znanego literata Ignacego Chodźki.

M. Zaświrz nad jeziorem Świrskim, o 43 w. od Święcian. Był tu klasztor karmelitów i kościół z r. 1766, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Żeladź, o 28 w. od Święcian. Był tu kościół dawn. fund., zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Żodziszki nad Wilją, o 70 w. od Święcian. Był tu klasztor jezuitów fund. Mickiewiczów. Kościół z r. 1612.

Wieś Dziewiętnia nad Wilją, o 79 w. od Święcian. Dawna posiadłość zasłużonej w literaturze naszej rodziny Chodźków, z których Ignacy, znakomity powieściopisarz, ur. tu w r. 1795 i zmarły w r. 1861, pisał tu swoje piękne „Obrazy Litwy“.

Wieś Nowoświęciany, stacja węzłowa o 8 w. od Święcian. Kościół drewn. od r. 1909.

Wieś Olszew nad rz. Straczą, dawna własność Choimińskich, ma rezydencję z wielu pamiątkami i staranne gospodarstwo.

Wieś Przyjaźń. Kościół od r. 1828, nowy murowany z r. 1906.

Wieś Zułowo, o 21 w. od Święcian. Tu urodził się w listopadzie 1867 r. dzisiejszy Naczelnik Państwa, Józef Piłsudski.

POWIAT TROCKI.

Obszar 5.872 klm. kw. Ludność w r. 1912 — 247.000 głów (42 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 83% katolików, 5% prawosławnych i 9% żydów. Przewagę mają tu Litwini, zwłaszcza na zachodzie i południu powiatu, Polacy tworzą mniej więcej trzecią część ludności. W sześciu parafjach niema Litwinów wcale (Troki Nowe i Stare, Landwarów, Połuknie, Rudniki i Rykonty), w szeregu innych tworzą Litwini tylko drobne odsetki, np. w kozakiskiej 5.9%, wysokodworskiej 12.7% i jemiejskiej 18.8%. Z ogólnej przestrzeni 485.355 dzies.

do rządu należy 117.559 dzies. (w tem 94.667 dzies. lasu), do włościan nadz. 213.264 dzies. i do własności prywatnej 152.141 dzies. (25 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 29 miasteczek i 39 parafij katolickich.

Troki Nowe, miasto powiatowe nad rozległym i pięknym jeziorem tejże nazwy, o 26 w. od Wilna i 8 w. od stacji kolei w Landwarowie. Stary gród, niegdyś stolica Litwy, ma na wyspie wspaniałe jeszcze ruiny muranego zamku. Z drugiego zamku, starego, drewnianego, nie pozostało już ani śladu. Okazały kościół, zwany farą, wzniesiony został z muru w r. 1409 przez Witolda. Istniały tu również klasztory bernardynów i dominikanów. Pierwszy z nich przerobiony został na więzienie, drugi leży w gruzach. Ludności w Trokach jest około 5 tys. głów, w tem sporo Karaimów.

M. Birsztany nad Niemnem, znana miejscowość lecznicza. Kąpiele słone tutejsze pomocne są w cierpieniach skrofulicznych, dróg moczowych i in. Zakład leczniczy istnieje od r. 1854. B. są bardzo starą osadą. Miał tu znajdować się dwór myśliwski książąt litewskich. Kościół od r. 1643, nowy mur. z r. 1910.

M. Butrymańce, o 54 w. od Trok. Kościół dawnej fundacji, nowy z r. 1843.

M. Daugi nad rozległym jeziorem tejże nazwy o 56 w. od Trok. Kościół, założony w r. 1393 przez Witolda, obecny mur. z r. 1862.

M. Dorsuniszki nad rz. Strawą, o 65 w. od Trok. Zamek tutejszy spalony został w r. 1381 podczas najścia Krzyżaków. Kościół z r. 1473, nowy mur. z r. 1853.

M. Glegużyn nad Wilją, o 30 w. od Trok. Kościół od r. 1520, fund. Ościków, obecny wymur. w r. 1852 przez Zaleskich.

M. Hanuszyszki, o 28 w. od Trok, dawna własność Szetkiewiczów, sprzed. przymus. po r. 1863 w ręce obce. Kościół od r. 1568, nowy mur. z r. 1829.

M. Jęwe nad jeziorem, o 16 w. od Trok, dawne dziedzictwo Ogińskich, skonf. w r. 1831 Gabrjelowi Ogińskiemu. Fundowali oni tu około r. 1600 zbór kalwiński oraz cerkiew grecką. Istniejąca tu w XVII w. drukarnia wydała kilka pism w języku polskim i ruskim. Kościół od r. 1600, nowy drewn. z r. 1859.

M. Jezno nad jeziorem tejże nazwy, o 59 w. od Trok, własność niegdyś ks. Hołowczyńskich, później Paców, z których Antoni, pisarz W. K. Lit., wznosił tu pałac, imponujący ogromem i przepychem w urządzeniu, skąd też powstało przysłowie: „Wart pałac Paca, a Pac pałaca”. Dziś w ruinie. Kościół z r. 1643.

M. Kietowiszki nad rz. Strawą, o 25 w. od Trok, dawne dziedzictwo Pocijów, skonf. wraz ze znacznymi dobrami w r. 1831 Teodorowi Pocijowi. Kościół od r. 1676, nowy mur. z r. 1912.

M. Kowale nad jeziorem tejże nazwy, o 53 w. od Trok, własność niegdyś znanej rodziny Wawrzeckich, którzy w r. 1800 wzniesli tu mur. kościół.

M. Kozakiszki nad Wilją, o 25 w. od Trok. Kośc. z r. 1609.

M. Kronie, o 55 w. od Trok, dawne dziedzictwo Ogińskich, skonf. w r. 1831. Dawną kaplicę skas. w r. 1865. Nowy kościół mur. wznies. w latach ostatnich.

M. Merecz nad Niemnem, o 84 w. od Trok. Jeden z najdawniejszych grodów litewskich, wzmiankowany już w XIV w., burzony nieraz przez Krzyżaków. Wkrótce po zaprowadzeniu chrześcijaństwa na Litwie Jagiello fundował tu farę. Władysław IV często tu przebywał, jeszcze jako królewicz, potem jako król, i zmarł tu 20 maja 1648 r. Miasto zniszczone zostało zupełnie za Jana Kazimierza. Istniały tu niegdyś klasztory dominikanów i jezuitów.

M. Niemonajcie nad Niemnem, o 85 w. od Trok. W pobliżu źródło wody mineralnej słonej. Kościół dawnej fundacji, nowy mur. z r. 1904.

M. Niemoniuny nad Niemnem, o 65 w. od Trok. Kościół z r. 1786.

M. Olita nad Niemnem, o 70 w. od Trok, stacja kolei zaniemeńskiej. Za czasów Olgierda był tu zamek drewn. Kościół od r. 1524, nowy mur. z r. 1818.

M. Olkieniki nad rz. Mereczanką, o 45 w. od Trok. w leśnej okolicy, miało ozdobny dwór królewski nad stawem, odwiedzany często przez Zygmunta I i Zygmunta Augusta. W dziejach Litwy O. pamiętne są krwawą bitwą, stoczoną tu przez zwolenników i przyjaciół domu Sapiechów z ogółem szlachty litewskiej, prowadzonym przez Ogińskich i Wiśniowieckich. Kościół założony przez królowę Bonę, obecny mur. z r. 1837.

M. Orany nad Mereczanką, o 58 w. od Trok. Pod O. znajdowało się wielkie pole ćwiczeń artyl. ros. Kość. z r. 1786.

M. Poporcie nad rz. Żyżmorką, o 30 w. od Trok. Istniał tu w XIV w. zamek obronny. Tędy w r. 1391 przechodziły wojska krzyżackie podczas wyprawy Konrada Wallenroda na Litwę. Istniał tu kościół i klasztor dominikanów, założ. w r. 1659, skas. w r. 1864.

M. Punie nad Niemnem, o 64 w. od Trok. Za czasów pogańskich był tu duży drewniany zamek, wślawiony bohaterską obroną Litwinów pod wodzą Margiera przeciwko oblegającej go w r. 1336 wyprawie krzyżackiej. Na tem tle osnuty został piękny poemat Syrokomli p. t. „Margier”. Ślady zamczyska pozostały na wyniosłym stromym brzegu Niemna. Kościół fund. przez Witolda, wymurowany w r. 1862.

M. Rotnica nad rz. Rotniczanką, o 108 w. od Trok. Kościół od r. 1650, nowy mur. z r. 1900. Na cmentarzu tutajszym spoczywają zwłoki poety Jana Czeczotta, zmarłego w r. 1846 w Druskienikach.

M. Rudniki wśród ogromnej niegdyś puszczy, nad rz. Mereczanką, o 22 w. od Trok. Był tu niegdyś dwór myśliwski i zwierzyniec Kazimierza Jagiellończyka. Kościół z r. 1511. W d. 31 maja 1863 r. odbyło się tu starcie z Moskalami połączonych oddziałów powstańczych Wisłoucha, Sędka i Lubicza pod nacz. dowództwem Łady.

M. Stokliszki nad rz. Wierzchnią, o 42 w. od Trok, wspomniane już pod r. 1403 przy opisie wyprawy Krzyżaków na Litwę. Istnieją tu źródła słone o własnościach leczniczych. Już za Augusta II Ludwik Pocij, hetman w. lit., jako starosta stokliski, zakładał tu warzelnię soli. W XIX w. zbudowano tu zakład kąpielowy dla chorych na reumatyzm, skrofule i t. p. Kościół od r. 1593, nowy mur. z r. 1776.

M. Strawienniki nad rz. Strawą, o 38 w. od Trok, niegdyś własność ks. Ogińskich, którzy wzniesli tu obszerny pałac. W r. 1831 skonf. dobra Gabrijelowi Ogińskiemu, pałac oddano na koszary, istniejącą dawniej fabrykę jedwabiu zniszczono, kościół rozebrano. Pozostałą kaplicę drewnianą par. żyżmorskiej przerobiono w r. 1865 na cerkiew.

M. Sumiliszki, o 10 w. od Trok, stara osada, niszczone nieraz przez Krzyżaków. Kościół od r. 1502, odbud. w r. 1774.

M. Użugość, o 42 w. od Trok. Kościół od r. 1500, nowy mur. z r. 1900.

M. Wysoki Dwór nad rz. Wierzchnią, o 33 w. od Trok. Niegdyś własność Lackich, którzy wzniesli tu w r. 1629 kościół i klasztor dominikanów. Klasztor skas. w r. 1832, kościół zabrano na cerkiew, nowy drewn. z r. 1909

M. Żośle nad jeziorem tejże nazwy, o 35 w. od Trok, dawna osada. Kościół z r. 1513, nowy mur. z r. 1901.

M. Żyżmory nad rz. Strawą, o 42 w. od Trok. W pobliżu miasteczka w r. 1347 wojska litewsko-ruskie poniosły straszną klęskę w starciu z Krzyżakami. Kościół z r. 1512.

Wieś Duśmlany. Kościół od r. 1522.

Wieś Koszedary, stacja węzłowa, o 72 w. od Wilna, 34 w. od Kowna a 294 w. od Lipawy.

Wieś Kowgany, pamiętna starciem powstańców trockich w r. 1831 pod wodzą Matuszewicza z wojskiem rosyjskim.

Wieś Landwarów nad jeziorem tejże nazwy, stacja węzłowa kolei, o 17 w. od Wilna, ma okazały pałac, zbud. przez hr. Tyszkiewicza. Kościół wznies. w latach ostatnich.

Wieś Marcinkańce, stacja kolei. Kościół od r. 1770, odbud. w r. 1880.

Wieś Niedzingi. Kościół mur. z r. 1844.

Wieś Oława nad rzeką tejże nazwy, o 68 w. od Trok. Kościół z r. 1802.

Wieś Piwoszuny. Kościół z r. 1648.

Wieś Polimsza, koło Żyźmor, pamiętna krwawem starciem w d. 19 marca 1863 r. powstańców trockich pod dow. Łady ze znacznymi siłami rosyjskimi.

Wieś Połuknie. Kościół drewn. z r. 1829.

Wieś Przelaje. Kościół fund. Witolda, skas. w r. 1866, wrócony w 1905.

Wieś Rejże, okolica tatarska z meczetem.

Wieś Rudziszki. Kościół drewn. z r. 1910.

Wieś Rykonty. Kościół przerob. w r. 1688 z dawn. mur. zboru kalwińskiego.

Wieś Subortowicze, o 5 w. od Merecza, miejsce ur. w r. 1836 znakomitego uczonego, Jana Karłowicza, zm. w r. 1903 w Warszawie.

Wieś Troki Stare, o 4 w. od Trok Nowych. Wspomniane już w XII w. Siedziba książąt litewskich. Giedymin miał tu zbudować zamek i przenieść na czas pewien stolicę książęcą z Kiernowa, zanim ostatecznie zamieszkał w Wilnie. Syn jego, Kiejstut, po zbudowaniu zamku w Nowych Trokach, tam przeniósł swą siedzibę. Dawny zamek w Trokach Starych ks. Witold oddał w r. 1405 benedyktynom z Tyńca, którzy przebywali tu aż do kasaty w r. 1832. Kościół obecny przerobiony ze skrzydła dawnego klasztoru.

Wieś Waka, o 13 w. od Trok, z pięknym pałacem hr. Tyszkiewiczów.

Wieś Zatrocze, pięknie nad jeziorem Trockiem położony pałac hr. Tyszkiewiczów.

POWIAT WILEJSKI.

Obszar 6.373 klm. kw. Ludność w r. 1912 — 266.000 głów (42 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 31% katolików, 58% prawosławnych i 9% żydów. Mieszkańcy: Białorusini z silną domieszką Polaków. Z ogólnej przestrzeni 520.299 dzies. do rządu należy 35.498 dzies. (w tem 27.969 dzies. lasu), do włościan nadz. 182.373 dzies. i do własności prywatnej 294.765 dzies. (41 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 27 miasteczek i 18 parafij katolickich.

Wilejka, miasto powiatowe nad Wilją, przy kolei do Połocka. Niegdyś skromna siedziba starostwa niegrodowego, nie miała nawet kościoła, tylko kaplicę we dworze starościńskim, która spłonęła w r. 1810. Kościół wymurowany w r. 1862, zabrany został w lat parę potem na cerkiew. Nowy mur. wzniesli parafjanie już po r. 1910.

M. Budstaw nad rz. Serweczą, własność Oskierków, ma kościół z r. 1504, wymur. w r. 1788. Był tu również klasztor bernardynów.

M. Chołchło, o 50 w. od Wilejki. Był tu kościół z r. 1473, zabrany w r. 1865 na cerkiew.

M. Chożów, o 28 w. od Wilejki. Był tu kościół z r. 1504, zabrany w r. 1868 na cerkiew.

M. Dołhinów, o 42 w. od Wilejki. Kościół z r. 1704, wymur. w r. 1853 staraniem proboszcza ks. Józefa Lwowicza, niegdyś filarety, wstawionego przez Mickiewicza w „Dziadach”, zmarłego tu w r. 1856.

M. Duniłowicze nad jeziorem, o 84 w. od Wilejki. Kościół drewn. z r. 1624. Był tu również murowany kościół z klasztorem dominikanów, fund. w r. 1683 przez małż. Białozorów, po r. 1864 przerobiony na cerkiew.

M. Gródek nad rz. Berezyną, o 40 w. od Wilejki, nędznie zabudowane.

M. Hermaniszki, o 50 w. od Wilejki, drobna osada.

M. Ilja, o 30 w. od Wilejki, skanf. w r. 1831 Radzi-szewskim. Był tu kościół z r. 1734, zabrany w r. 1867 na cerkiew, przyczem parafian przymusowo zapisano na prawosławje. W r. 1908 parafianie wzniesli nowy kościół murowany.

M. Kościeniewicze, o 23 w. od Wilejki. Kościół od r. 1662, wymur. w r. 1763.

M. Krajsk, o 52 w. od Wilejki, drobna osada. Mie-szkańców tutejszych w r. 1866 przymusowo nawrócono na prawosławje.

M. Krasne Słoto lub Krasne nad rz. Dźwinosą, o 36 w. od Wilejki. Był tu kościół fundacji ks. Aleksan-dra z r. 1503, skasow. w r. 1882; nowy zbud. w r. 1858, zabrany został w r. 1868 na cerkiew.

M. Krzywicze nad rz. Serweczą, o 35 w. od Wilejki. Kościół z r. 1770. Był tu również klasztor trynitarzy. Tu w r. 1777 urodził się Jan Chodźko, autor głośnego w swoim czasie utworu powieściowego „Pan Jan ze Świ-słoczy”, a w r. 1806 ur. się tu syn jego, Aleksander, poeta przyjaciel Mickiewicza, zmarły na emigracji w Paryżu.

M. Kurzeniec nad rz. Pienią, o 8 w. od Wilejki. Był tu kościół z r. 1539, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Lebedzew, o 30 w. od Wilejki, dawna włość ks. Holszańskich, którzy wzniesli tu kościół w r. 1476, odbud. w r. 1856. Do końca panowania Augusta III istniał tu mur. zbór kalwiński.

M. Łuczaj nad jeziorem tejże nazwy, o 60 w. od Wilejki, z pięknym pałacem, niegdyś Ogińskich, później Mostowskich. Okazały kościół, dawniej jezuicki, z r. 1766.

M. Mańkowicze nad rz. Miadziolicą, o 70 w. od Wilejki, własność niegdyś Zenowiczów, potem Żabów, Druckich-Lubeckich, dziś Łęskich.

M. Marków, o 35 w. od Wilejki. Był tu kościół z XVII w., zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Mładziół Nowy nad jeziorem Miastro. Kościół od r. 1454, nowy mur. z r. 1852.

M. Mładziół Stary w pięknym położeniu na wzgu-rzu między jez. Miastro i Narocz, o 49 w. od Wilejki. Kościół z r. 1454. Był tu również klasztor karmelitów, fund. w r. 1754 przez Koszczyców, skas. w r. 1832. Tu męczone miały być po r. 1839 zakonnice bazyljanki z Mińska Lit., m. in. głośna Makryna Mieczysławska.

M. Motodeczno nad rz. Uszą, o 20 w. od Wilejki a 110 w. od Wilna, stacja węzłowa kolei do Mińska i do Połocka. Stara osada, wspominana już w XIV w., włas-ność niegdyś ks. Zbaraskich, Gosiewskich, Ogińskich, którzy wzniesli tu wspaniały pałac oraz klasztor muro-wany trynitarzy. W r. 1812 nocował tu Napoleon w od-wrocie z Moskwy i tu opuścił swoją armję, udając się naprzód do Wilna w otoczeniu szwoleżerów polskich. Od r. 1804 istniała tu 5-klasowa szkoła z zakresem gim-nazjalnym, zostająca pod opieką uniwers. wileńskiego. Kształcili się tu m. in.: Aleksander Tyszyński, znany kry-tyk i prof. Szkoły Głównej w Warszawie, oraz Antoni Muchliński, orientalista, prof. uniwers. petersb. Szkoła ta w r. 1863 przekształcona została na seminarjum nauczy-cielskie prawosławne. Kościół tutejszy zabrany został w r. 1865 na cerkiew.

M. Parafjanów, o 70 w. od Wilejki. Kościół od r. 1630, nowy mur. z r. 1904.

M. Radoszkowicze nad rz. Wiazynką, w ładnem po-łożeniu na pograniczu pow. mińskiego. Spore miasteczko, wspominane niejednokrotnie w dziejach. Kościół z r. 1859. Tu w r. 1821 urodził się Juljan Horain, literat i podróżnik po Ameryce. Na cmentarzu pochowany jest znany badacz literatury, Aleksander Tyszyński.

M. Rzeczkł, o 16 w. od Wilejki, mała osada.

M. Sosenska nad Wilją, o 38 w. od Wilejki, również drobna osada.

M. Wiazyń, o 21 w. od Wilejki, rozległa dobra Gie-
cewiczów.

M. 000r

M. Wołkołata, o 63 w. od Wilejki. Kościół od r. 1524, wymur. w r. 1884.

M. Zadziew, drobna osada, o 80 w. od Wilejki. Kościół od r. 1620, wymur. w r. 1911.

Wieś Dzierkowszczyzna. Kościół mur. z r. 1817, fund. Domejków.

Wieś Iża, o 28 w. od Wilejki, na pograniczu pow. święciańskiego. W d. 5 czerwca 1863 r. powstańcy święciańscy pod wodzą Gustawa Czechowicza (Ostoi) stoczyli tu walkę z wysłanem z Wilejki wojskiem rosyjskim.

Wieś Miasota, o 32 w. od Wilejki, miejsce urodzenia i zgonu w r. 1866 znanego badacza literatury, Aleksandra Tyszyńskiego.

Wieś Olkowicze. Kościół od r. 1752, nowy murow. z r. 1905.

Wieś Ostrów w pobliżu Cholchła. Był tu kościół z r. 1788, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

Wieś Rajewszczyzna, o 25 w. od Wilejki, w pobliżu Mołodeczna, niegdyś własność Aleksandra Oskierki, wybitnego ziemianina, skonf. mu w r. 1863 za udział w naczelnym władz powstania na Litwie. O. był członkiem Wydziału zarządzającego prowincjami Litwy, skazany był na 15 lat ciężkich robót. Zmarł w r. 1911 w Widzach.

Wieś Spas nad Wilją, o 40 w. od Wilejki. Był tu kościół dawnej fundacji, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

Wieś Władyki nad rz. Ilją, o 48 w. od Wilejki, pamiętne klęską powstańców wilejskich pod wodzą Winc. Kozielly w d. 28 maja 1863 r. Polegli tu wówczas cały kwiat młodzieży okolicznej, z 200 ludzi tylko 54 zdołało uciec cało.

M6842